

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXIII

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2015

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXIII

© 2015 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas,
opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed by

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No: 29487

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXIII

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXIII

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Marion MEYER
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN

MERSİN
2015

*Vefat Eden Meslektaşlarımızı
Saygı ile Anıyoruz...*

Prof. Dr. Halet ÇAMBEL

Prof. Dr. Klaus SCHMIDT

Prof. Dr. Sencer ŞAHİN

Prof. Dr. Kutlu EMRE

İçindekiler/Contents

Halil Tekin

Yukarı Mezopotamya'nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf: Yeni Yorumlar ve Yaklaşımlar. Bölüm 1: Hassuna ve Samarra (The First Painted Potteries of the Upper Mesopotamia: Hassuna, Samarra and Halaf. New Interpretations and Approaches. Volume 1: Hassuna and Samarra) 1

A. Tuba Ökse

Diyarbakır Kentinin En Eski Yerleşimi: İçkale'deki Amida Höyük (The Earliest Settlement of the City of Diyarbakır: Amida Höyük at İçkale) 59

Cengiz Çetin

Isparta Müzesi'ne Ait Bir Grup Tunç Silah Hakkında Değerlendirme (A Research on a Group of Bronze Weapons in the Museum of Isparta) 111

Sabri Arıcı

Phokaia'daki Palmiye Sütun Başlığı ve Kökeni (Das Palmenkapitell in Phokaia und seine Herkunft) 153

Sevgi Sarıkaya

Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü (Artabazos's Role in the Dascylium Dynastic Systems) 175

Hatice Körsulu

Nagidos Kazısından Ele Geçen Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri: Attika ve Yerel Üretimler (Klassische und Hellenistische Lampen von Nagidos: Attika und der lokalen Produktion) 199

Turgay Yaşar Yedidağ

Dorylaion Kalıp Yapımı Kaseleri (Dorylaion Mold Made Bowls) 235

Hüseyin Metin – B. Ayça Polat Becks

Burdur Müzesi Metal Kandilleri (Metal Lamps in the Burdur Museum) 273

Erdoğan Aslan <i>Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi</i> (<i>Typological Assessment of the Amphorae Found in the 2012-2013 Kekova Island Underwater Survey</i>)	321
Murat Çekilmez <i>Hyllarima'dan Bir Grup Figürin</i> (<i>A Group of Figurines from Hyllarima</i>)	371
Hüseyin Uzunoglu <i>Bursa Müzesi'nden Ölü Ziyafeti Sahneli Yeni Mezar Stelleri</i> (<i>New Funerary Inscriptions with 'Totenmahreliefs' from the Museum of Bursa</i>)	397
Aytekin Büyükközer <i>Isauria Bölgesi'nden Bir Kaya Anıtı: Basamaklı Sunak mı? Mezar mı?</i> (<i>A Rock Monument from the Isauria Region: Is it a Stepped Altar or a Grave?</i>)	417
Fahriye Bayram <i>Hahuli Triptiği ve Martha-Maria Alania</i> (<i>The Triptych of Hahuli and Martha-Maria Alania</i>)	447
Ayşe Aydın <i>İzmir Arkeoloji Müzesi İle Tarih ve Sanat Müzesi'nde Bulunan Ampullalar</i> (<i>Ampullae Finds in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums</i>)	487
Şener Yıldırım <i>Side Müzesi'nden Bir Geç Antik Çağ Çeşmesi</i> (<i>A Late Antique Fountain from the Museum of Side</i>)	515
Stephan Westphalen <i>Die Kirche von Işıkkale</i> (<i>Işıkkale Kilisesi</i>)	535
Eberhard Zangger – Serdal Mutlu <i>Troia'daki Yapay Limanlar ve Su Mühendisliği:</i> <i>Bir Jeo-Arkeolojik Çalışma Hipotezi</i> (<i>Artificial Ports and Water Engineering at Troy:</i> <i>A Geo-Archaeological Working Hypothesis</i>)	553

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
 - b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a. Metin içinde her cümlelerin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
 - c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
 - d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c. The indication fig.:
 - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

PHOKAIA'DAKİ PALMIYE SÜTUN BAŞLIĞI VE KÖKENİ

Sabri ARICI*

ZUSAMMENFASSUNG

Das Palmenkapitell in Phokaia und seine Herkunft

In der griechischen Welt ist das Palmenkapitell mit seiner eigentümlichen Form recht auffällig. Es tritt zumeist *Kalathos*-förmig, also eher in einer Glocken- oder Schalenform nach oben auf und ist von Palmenblättern umgeben. In der monumentalen Architektur ist es von der archaischen bis zur hellenistischen Zeit selten anzutreffen, wogegen es sich in der römischen Zeit eher bemerkbar macht, in der es ziemlich weitverbreitet gewesen war. Das Palmenkapitell tritt in der hellenistischen Welt während der archaischen Zeit in vier Orten wie Arkades (Kreta), Phokaia (Foça) und in den Schatzhäusern Clazomenai (Urla) und Massalia (Marseille) in Delphi auf. Die frühesten Beispiele, die den genannten Beispielen am meisten ähneln sowie die, die weiter verbreitet waren, tauchen in Ägypten auf. Den ersten ägyptischen Beispielen der Palmenkapitelle aus Stein begegnen wir Mitte 3000 v.Chr. Jedoch wurden diese größtenteils Mitte 2000 v. Chr. verwendet. Auf diesen Palmenkapitellen mit kleinem *Abakus*, hängen die Blätter von oben mit recht flagranter mittlerer Ader bogenförmig herunter. Weiter unten bilden alle Blätter zusammen einen Strauß, umgebunden mit einer Schleife. Im Schlussstein des Kapitells, also im unteren Teil dieser Schleife, fallen Ringe im Dreier-Wickel auf. Im Vergleich zu ihren hellenistischen Beispielen treten die ägyptischen Palmenkapitelle mit mehr Eleganz hervor. In Ägypten wurden diese Kapitelle teils mit verschiedenen Arten von Säulen gemischt, teils einzeln an Eingängen oder teilweise in Höfen oder Stoa von Sakralbauten als symbolisches architektonisches Element benutzt.

In der griechischen Welt sind die ersten Angaben oder weitere Einblicke über das Palmenkapitell ab dem 7. Jahrhundert. v.Chr. aus antiken Quellen zu entnehmen. Es hat sich herausgestellt, dass diese Werke, die leider unsere Zeit nicht

* Öğr. Gör. Sabri Arıcı, Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bl. 33342 Mersin. E-posta: arici33@yahoo.com

Katkılarından dolayı Foça Kazı Başkanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e, Dumlupınar Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay'a ve Mersin Üniversitesi'nden Almanca Okt. Yeşim Arıcı'ya teşekkür ederim. Palmiye başlığının izni Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından verilmiştir. Başlık ile ilgili yayınlama hakları kendisine aittir.

erreicht haben, statt eines architektonischen Elements, eher als ein allein stehendes Kapitell oder als ein Schaft in Palmenform verwendet wurden, denen wiederum eine symbolisierende Bedeutung beigemessen wurde. Das erste konkrete Beispiel, das in Kreta-Arkades aufgefundene Palmenkapitell mit seiner eigentümlichen Form, stellt das früheste Beispiel für die Steinkapitelle der griechischen Welt dar. Der obere Teil des Schafts in Konkavform, der uns an ein *Kalathos* erinnert, erhielt seine Form durch die 26 Blätter am Kapitell, indem die Blattspitzen von unten nach oben sich aufbreitend hochsteigen und wieder herunterhängen. Ein spiralförmiger Ring, der sich unmittelbar unter dieser Ordnung befindet, fügt diese Blätter zusammen. Dadurch dass dieses Kapitell mit *Abakus* recht klein war und als Einsammelmaterial benutzt wurde, ist es anzunehmen, dass es entweder als Gelübde oder als Symbol bei einer Beerdigung diente. Der ägyptische oder kretanische Einfluss steht wiederum zur Debatte. Die anderen Beispiele wie die Kapitelle in den Schatzhäusern Massalia (Marseille) und Clazomenai (Urla) in Delphi, sehen sich mit dem in Phokaia recht ähnlich aus. Das Clazomenai-Palmenkapitell erscheint durch die Mehrzahl seiner Blätter größer als das Massalia-Kapitell. Dadurch dass Massalia eines der Kolonien von Phokaia war und dass Clazomenai und Phokaia sich über den Seeweg näher lagen, weist wiederum auf die Ähnlichkeit und auf eine enge Beziehung hin. Die genannten Kapitelle unterscheiden sich von weiteren Arten der Palmenkapitelle größtenteils durch die aufgehobene mittlere Blattader. Man vermutet, dass diese Kapitelle am Eingang der Schatzhäuser im *in antis*-Plan angewendet worden sind, wobei auch die Wahrscheinlichkeit besteht, dass die Palmenkapitelle in Phokaia und Arkades die Vorgänger dieser Kapitelle gewesen sind. Des Weiteren fallen die flagranten mittleren Blattadern des Phokaia-Palmenkapitells recht deutlich auf, was die Ähnlichkeit mit seinen Beispielen in Ägypten und Arkades hervorhebt. Das Phokaia-Kapitell hat 12 Palmenblätter. Es wurde in der ersten Bauphase des Athena Tempels als symbolisierendes architektonisches Element am *Pronaos* angewendet, was vermutlich einen Triumph Athenas andeutet. Das Kapitell aus Tuffstein mit Poren wurde ohne *Abakus* verwendet.

Das Phokaia Palmenkapitell, das in den Anfängen des 6. Jahrhundert v.Chr. erstellt wurde, sollte mit seiner Datierung als das früheste Beispiel in der griechischen Architektur für Palmenkapitelle aus Stein bewertet werden. Die Annahme, dass das Phokaia-Palmenkapitell ab der zweiten Hälfte des 7. Jahrhunderts v.Chr. unter dem Einfluss des regen Handels zwischen Phokaia und Naucratis (Ägypten) sich bemerkbar machte, ist von großer Bedeutung.

Schlüsselwörter: Palmenkapitell, mittlerer Blattader, Kalathos, Athena Tempel, Ägypten.

ÖZET

Yunan dünyasında ele geçen palmiye sütun başlıkları kendine has formuyla dikkat çekmektedir. Bu başlık, genel olarak *Kalathos*, ters çan ya da çanak şeklinde bir formun etrafına palmiye yaprakları sarılmış şekilde görünmektedir. Anıtsal mimaride Arkaik dönemden Hellenistik döneme kadar oldukça seyrek olarak, Roma döneminde ise daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Yunan dünyasında Arkaik dönemde, Arkades (Girit), Phokaia ve Delphi'deki Klazomenai ile Massalia

hazine binalarında kullanılanlar olmak üzere dört yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıklara benzeyen en erken örnekler ve en yaygın olanları Mısır'da karşımıza çıkmaktadır. Mısır palmiye sütun başlıklarının ilk taş örnekleri MÖ 3. binin ortalarında ortaya çıkmaktadır. Ancak en yoğun olarak MÖ 2. binin ortalarında kullanılmıştır. Üzerinde küçük bir *abakusu* olan bu başlıklarda, orta damarı oldukça belirgin olan yapraklar yukarıdan kavis yapacak şekilde bir eğimle sarkarlar. Bu yapraklar aşağıda hepsi kurdele ile bağlanmış bir buket gibi görünmektedir. Başlığın bitiminde yani kurdelenin alt kısmında üçlü sarılan halkalar dikkat çekmektedir. Mısır Palmiye sütun başlıkları Yunan örneklerine göre daha zarif bir görünüm sergilemektedir. Mısır'da bu başlıklar, bazen diğer sütun çeşitleriyle karışık olarak bazen de kendi başına yapı girişlerinde, kutsal içerikli yapıların avlu ve stoalarında simgesel bir mimari eleman olarak kullanılmıştır. Yunan dünyasında ise palmiye ile ilgili sütun başlığı veya benzer tarzdaki ilk bilgiler, MÖ 7. yüzyıldan itibaren antik kaynaklardan alınmaktadır. Günümüze ulaşmayan bu eserler, mimaride kullanılan bir elemandan çok, tek başına duran bir sütun başlığı veya sütun gövdeli üst kısmı palmiye ağacı şeklinde simgesel anlamlar yüklenerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ele geçen ilk somut örnekler, Girit-Arkades'te bulunan ve kendine özgü formuyla dikkat çeken palmiye başlığı, Yunan dünyasındaki taştan yapılmış sütun başlıkları arasındaki en erken örnektir. *Kalathosu* andıran gövdenin üst bölümü konveks şeklinde olup, 26 yapraklı başlığın aşağıdan yukarıya doğru sarkan yaprak uçları genişleyerek şekil almıştır. Bu düzenin altında yaprakları toplar şeklinde görülen sarmal bir halka bulunmaktadır. Yaprakların ortasından dikey olarak inen merkezi damar şeklinde görülen sarmal bir halka bulunmaktadır. Devşirme malzeme olarak kullanılan bu *abakuslu* başlık küçük olması sebebiyle, muhtemelen ya bir adak ya da cenaze töreninde simgesel bir amaç için kullanılmıştır. Başlığın Mısır ve Girit etkisi hakkında birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Diğer örnekler, Delphi'deki Massalia (Marsilya) ve Klazomenai (Urla) hazine binalarında kullanılan palmiye başlıkları Phokaia'daki örneğe benzemektedir. Klazomenai başlığı, Massalia başlığına göre yaprak sayısı daha fazla ve bu sebeple de daha büyük yapılmıştır. Massalia'nın Phokaia'nın kolonisi olması ve Klazomenai'nin denizden Phokaia'ya yakın olmasının özellikle bu konu açısından aralarında yakın bir ilişkinin olması gerekmektedir. Bu başlıklarda, diğer palmiye tipi başlıklardan ayıran en önemli özellik, merkezi (orta) damarının ortadan kalkmış olmasıdır. Başlıkların *in antis* planlı hazine binalarının ön tarafında kullanıldıkları tahmin edilmektedir. Bu başlıkların Arkades ve Phokaia örneklerinden sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Phokaia palmiye başlığının yapraklarındaki merkezi damarın belirginliğiyle dikkat çekmektedir. Bu yönüyle özellikle Mısır ve Arkades örneklerine çok benzerdir. 12 kıvrım yapan yapağa sahiptir. Başlık, Athena tapınağının ilk yapım evresinde, *pronaosta*, muhtemelen Tanrıça Athena ile bağlantılı zaferi simgeleyen mimari bir eleman olarak kullanılmıştır. Gözenekli tüf taşından yapılan başlık *abakussuz* kullanılmıştır. MÖ 6. yüzyılın başlarında yapılan Phokaia palmiye başlığı, bu tarihle, Hellen dünyasındaki mimaride kullanılan en erken taş palmiye başlık olarak değerlendirilmelidir. Phokaia başlığı, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Phokaia'nın Naukratis'le (Mısır) yaptığı yoğun ticari ilişkiler sonucunda gelmiş olabileceği görüşü önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Palmiye başlığı, orta damar, kalathos, Athena tapınağı, Mısır.

1957 yılında Ekrem Akurgal başkanlığında yürütülen Athena tapınağı kazısında bulunan Phokaia¹ başlığı², Anadolu sınırları içerisinde Arkaik dönemden günümüze kalan tek palmiye sütun başlığıdır. Başlığı yayınlayan Ümit Serdaroğlu³, başlığın tarihlendirilmesi ve kökeni hakkındaki değerlendirmeleri o dönemin kısıtlı verilerine göre yapmıştır. Phokaia'daki Athena tapınağıyla ilgili son dönemde sürdürülen kazılarla birtakım yeni sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmayla, Phokaia'daki palmiye sütun başlığı, Mısır ve Yunan dünyasındaki benzer örneklerle karşılaştırılarak yeni veriler ışığında başlık hakkında daha kapsamlı değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır.

Mısır ve Yunan dünyasında ele geçen palmiye sütun başlıkları kendine has formuyla dikkat çekmektedir. Bu başlık türü, genel olarak *Kalathos*, ters çan ya da çanak şeklinde bir formun etrafına palmiye yaprakları sarılmış şekilde görünmektedir. En erken ve en yaygın örnekleri Mısır'da karşımıza çıkmaktadır⁴. Mısır palmiye sütun başlıklarının ilk taş örnekleri MÖ 3. binin ortalarında *V. Sülale* döneminde ortaya çıkmış olup, yoğun olarak MÖ 2. binin ortalarında kullanılmıştır⁵. Mısır'daki bu başlık tipi, çanak şeklinde bir gövdenin etrafında dokuz yaprağın sarılmasından oluşturulmuştur. Başlıklarda orta damarı oldukça belirgin şekilde yapılan yapraklar, yukarıdan kavis yapacak şekilde bir eğimle sarkarlar. Bu yapraklar buket şekline benzemektedir. Başlığın bitiminde yani kurdelenin alt kısmında üçlü sarılan halkalar dikkat çekmektedir. Mısır palmiye başlıkları Yunan örneklerine göre daha zarif bir görünüm sergilemektedir (fig. 1-2). Başlığın üstündeki *abakus*, başlıktan daha küçük yapılmıştır⁶. *Abakus*un bu şekilde olmasının sebebinin yaprakların kırılma olasılığını azaltmasından ileri geldiği tahmin edilmektedir⁷.

¹ Phokaia (Eski Foça-İzmir) on iki Ion kentinden biri olup, geçmişi MÖ 3. bine kadar dayanmaktadır. MÖ 1. binden hemen önce, bir Aiol yerleşimi iken, MÖ 9. yüzyıldan sonra Ion yerleşimine sahne olan Phokaia, Arkaik dönemdeki en önemli Ion kentlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bk. Akurgal 1956, 33-40; Akurgal 1993,55-59; Özyiğit 1998, 9-15; Özyiğit 2003, 97-106.

² Serdaroğlu 1967, 39.

³ age.

⁴ Braun 1982, 56; Boardman 1999, 143; Betancourt 1977, 70; Cook – Nicholls – Pyle 1998, 146 ve 155; Coulton 1976, 121; Dinsmoor 1927, 59; Hellmann 2002, 177; Höble 1984, 1-3; King 1997, 206 ve 210; Lawrence 1996, 138; Levi 1931, 452; Liljenstolpe 1999, 97; Martin 1958, 129; Robertson 1992, 101.

⁵ Liljenstolpe 1999, 97; Arnold 1992, 64; Arnold, 1996, 39.

⁶ King 1997, 210; Pratt 1880, 357-361; Wesenberg 1971, 27; Wilkinson 1850, 51.

⁷ Pratt 1880, 360-361.

Mısır'daki palmiye başlıkları, bazen diğer sütun çeşitleriyle karışık olarak bazen de kendi başına simgesel bir mimari eleman olmuştur. Bu başlık tipi, daha çok yapı girişlerinde, kutsal içerikli yapıların avlu ve stolarında⁸ bazı simgesel anlamlar içeren kullanımlara sahip olduğu tahmin edilmektedir⁹.

Yunan dünyasında ise palmiye ile ilgili ilk bilgiler, MÖ 7. yüzyıldan itibaren antik kaynaklardaki sınırlı bilgilerden alınmıştır. Bu kaynaklarda palmiye, mimaride kullanılan bir elemandan çok, tek başına duran bir sütun başlığı veya sütun gövdeli ağaç şeklinde muhtemelen zaferle bağlantılı simgesel bir anlam taşımaktadır. Bu konuyla ilgili antik kaynaklarda rastlanan dört örnek aşağıda sıralanmıştır:

1. Palmiye başlığı ile ilgili olarak günümüze kadar ulaşmayan ancak antik kayıtlarda bilinen en erken örneğinden¹⁰ Plutarkhos¹¹ söz etmiştir: Kypselos'un Korinth tyranı iken (MÖ 657-627), Delphi'deki Apollon Pyhtios tapınağında, altında yılan ve kurbağaların bulunduğu palmiye ağacı şeklinde bir sütunun varlığından söz etmektedir. Kypselos'un bu adağıyla ilgili olarak, muhaliflerine karşı kazanılan zaferin anısına yapıldığı yorumu öne sürülmektedir¹².
2. Araştırmacılar¹³ tarafından antik kaynaklara dayandırılarak¹⁴, Kimon komutasındaki Yunanlıların Aspendos yakınlarında olan *Eurymedon* savaşında MÖ 466-465 veya 468 yılında yapıldığı tahmin edilen Perslere karşı kazanılmış zaferin anısına Delphi'deki, Apollon tapınağının dış köşesine sütun şeklinde bronz bir palmiye ağacı üstüne Athena'nın bir heykelinin (Palladion) konulduğu bilinmektedir. Yukarıda sözü geçen savaş Attika-Delos birliğinin doğuya karşı kazandığı ilk zafer olarak önem kazanmıştır. Günümüze ulaşmayan bu heykel, Yunanlılar

⁸ Badawy 1966, 32; King 1997, 210; Shiloh 1979, 45; Wilkinson 1850, 51; Wilkinson 2003, 65-66.

⁹ Palmiye Ağacı, Mısır'da ve Mezopotamya'da Hayat Ağacı olarak yeniden diriliş, verimlilik, zafer, sonsuzluk gibi bazı simgesel anlamlar içermektedir. Bk. James 1996, 153; Wilkinson 1994, 2; Kantzios 1999, 39. MÖ 1. binden itibaren Yunanlıların bu özelliklerden dolayı bilhassa Doğu'ya karşı kazanılmış zaferin simgesi olarak benimsedikleri görülmüştür. Ayrıca bk. Amandry 1954, 295-315; Deonna 1951, 190; Meyer 1848, 48; Tarbell 1908, 264-272.

¹⁰ Deonna 1951, 162-207; Palagia 1984, 520.

¹¹ Plutarkhos, De Pythiae Oraculis 12.

¹² Deonna 1951, 190.

¹³ Amandry 1954, 315; Deonna 1951, 174-175; Miller 1997, 12-13; Murray 2004, 185; Palagia 1984, 520.

¹⁴ Diodorus II.62-63; Plutarkhos, Nicias 13.3.

açısından *Eurymedon* zaferin simgesel bir göstergesi olduğu tahmin edilmektedir. Bu tarz sütun üzerindeki heykel Doğu'dan alınan bir özellik olarak düşünülmektedir¹⁵.

3. Plutarkhos bir başka eserinde¹⁶, Atinalı devlet adamı Nikias (MÖ 470-413) tarafından bronz bir palmye ağacı şeklindeki bir sütunu Delos'taki Apollon tapınağına hediye edildiğinden bahsetmektedir (MÖ 417)¹⁷. Ancak bu eser de günümüze ulaşmamıştır.
4. Araştırmacılar¹⁸ tarafından Pausanias¹⁹'a dayandırılan bir başka bilgi de ise, MS 2. yüzyılda Atina'daki Athena ve Poseidon'a ithaf edilen *Erekhteion*'nda, altından bir lambadan ve bu lambanın baca görevini gören bronz palmye ağacın varlığından bahsedilmektedir. Bu eser de günümüze ulaşmamıştır, ancak, erken dönemlerden kalan (MÖ 15.-14. yüzyıl) benzer bir örneği Girit'te bulunmuştur²⁰.

Yunan dünyasında ele geçen palmye sütun başlıkları ise, kendine has formuyla dikkat çekmektedir. Anıtsal mimaride Arkaik dönemden Hellenistik döneme kadar oldukça seyrek olarak, Roma döneminde ise daha yaygın kullanıldığı görülmektedir²¹. Arkaik dönemden kalan palmye yapraklı sütun başlıkları, Phokaia'daki örnekle birlikte Girit Arkades'te, Delphi'deki Klazomenai ve Massalia hazine binalarında kullanıldığı tahmin edilen başlıklar olmak üzere toplam dört yerde günümüze ulaşmıştır.

Yukarıdaki örneklerden Girit-Arkades'te (Aphrati) bulunan ve günümüzde Girit'teki Heraklion müzesinde sergilenen kendine özgü formuyla dikkat çeken palmye sütun başlığı (fig. 3-4), Yunan dünyasındaki taştan yapılmış sütun başlıkları arasındaki en erken örnek olarak değerlendirilmiştir²². Bu başlık, Arkades'teki B mezarına ait olan kapının girişinde kapatma

¹⁵ Deonna 1951, 188.

¹⁶ Plutarkhos, Nicias 3.4-6.

¹⁷ Amandry 1954, 313; Deonna 1951, 175-176.

¹⁸ Deonna 1951, 177; Palagia 1984, 515-521.

¹⁹ Pausanias 1.26.6

²⁰ Bugün Atina National Museum'da sergilenen palmye sütunlu taş lamba şeklindeki örneğin, Minos Aslanlı Mezar'da bulunmuştur. Orta Minos III (MÖ 15-14 yy.) tarihlenen mor alçı taşıdan yapılmış sütun başlığı şeklindeki bu kandil, Mısır palmye başlıkların etkisinde yapılmış olup, Evans bu eserden muhteşem ve özel bir form olarak söz etmektedir. Yukarıdan sarkan 16 yaprağın ortasındaki her bir damarın belirginliği ve yaprakların daha kavisli olması dikkat çekmektedir. Sütunun gövdesi seyrek spiralli çizgilerle belirginleştirilmiştir. bkz. Evans, 1921, 344-345.

²¹ Liljenstolpe 1999, 91-126.

²² Levi 1931, 450; Wesenberg, 1971, 43; King 1997, 206; Liljenstolpe 1999, 97.

taşı ve A mezarının duvarında iki parça halinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir şekilde bulunmuştur. Başlık, yumuşak ve üzerinde kırmızı boya izleri olan lokal kireç taşından yapılmıştır. *Kalathosu* andıran gövdenin üst bölümü konveks şeklinde olup, 26 yapraklı başlığın aşağıdan yukarıya doğru sarkan yaprak uçları genişleyerek şekil almıştır. Bu dizinin altında yaprakları toplanmış şekilde görülen sarmal bir halka bulunmaktadır. Yaprakların ortasından dikey olarak inen merkezi damar Miken²³ ve Mısır²⁴ örneklerinde de rastlanmaktadır, *abakusun* üst bölümünde spiral motifleri, alt bölümünde ise dört köşesinde 6 ve 12 yapraklı rozetler bulunmaktadır. *Abakus* başlıktan daha büyük yapılmıştır ve *Abakusun* üstünde ekstra olarak ondan daha küçük bir plaka yer almaktadır²⁵. Arkades başlığı, MÖ 7. yüzyılın ortasından önce yapıldığı tahmin edilmiştir²⁶. Bu başlığın mimari bir eleman olarak kullanılmasından ziyade bir adak başlık²⁷ veya cenaze töreninde de kullanılmış bir taş başlık olarak kullanıldığı öne sürülmüştür²⁸. Muhtemelen bu yorum, başlığın ölçülerinin küçük olmasından ileri gelmektedir²⁹. Çünkü bu kadar küçük bir başlığın mimaride kullanılması pek akla yatkın gelmemektedir.

Arkades başlığındaki abakusun ön yüzündeki spirallerin ve altındaki rozetlerin Girit yapılarındaki süslemelerde de karşımıza çıkmaktadır³⁰. Ancak Arkades başlığındaki belirgin sarkan yapraklara Girit'te pek rastlanmamasına rağmen, Wesenberg tarafından Arkades başlığının Girit kökenli olduğunu savunulmaktadır³¹. Ayrıca Arkades başlığındaki *abakus* üzerinde yer alan spiral motifleri Girit örneklerinde çok görülmektedir³².

²³ Cook – Nicholls – Pyle 1998, 199.

²⁴ King 1997, 210; Pratt 1880, 357-361; Wesenberg 1971, 27; Wilkinson 1850, 51.

²⁵ Wesenberg 1971, 45; Dinsmoor 1927, 59.

²⁶ Levi 1931, 186. Başlığın devşirme olarak kullanıldığı mezarla ilgili bilgiler stil kritiğinden öteye gidememektedir. Seramik buluntularına rastlanmakla beraber, net tarihlendirici materyallerin ele geçememiş olması başlığın tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır.

²⁷ Wesenberg 1971, 45.

²⁸ Cook – Nicholls – Pyle 1998, 148.

²⁹ Arkades başlığının alt çapı 0,247 m, üst çapında büyük kırklar olmasına rağmen 0,372 m. üst zıvana delik ölçüsü 0,09-0,095 m. olup, dolayısıyla Arkades başlığının çapı yüksekliğinden daha büyüktür. Kareye yakın dikdörtgen şeklindeki abakusun ölçüleri ise 0.49 m ve 0.50 m.dir. Bk. King 1997, 206; Levi 1931, 187; Wesenberg 1971, 48.

³⁰ Wesenberg 1971, 48.

³¹ age.

³² Levi 1931,450; Wesenberg 1971, 49.

Birçok araştırmacı³³ tarafından bu başlığın Mısır etkili olduğu iddia edilirken, sadece Wesenberg bu görüşü ciddiye almasına rağmen, Arkades başlığının daha çok Girit etkili olduğunu savunmuştur³⁴. Ancak Dinsmoor³⁵, bu başlığın alt kısmında astragal motiflerine sahip olduğunu ve abaküs üzerindeki spiral, giyoş ve rozet motiflerin Mısır yoluyla ithal edildiği görüşünü desteklemiştir.

Delphi'deki Massalia (Marsilya) ve Klazomenai (Urla) hazine binalarında kullanılan palmiye sütun başlıkları Phokaia'daki örneğe benzemektedir³⁶. Massalia'nın Phokaia'nın kolonisi olması ve Klazomenai'nin denizden Phokaia'ya yakın olmasının, özellikle bu konu açısından aralarında yakın bir ilişkinin olması gerektiğini göstermektedir. Delphi'deki Athena Pronia kutsal alanında yer alan Massalia ve Klazomenai hazine binalarına ait olduğu bilinen ve dağınık halde bulunan palmiye sütun başlıkların, *in antis* planlı yapıların önünde kullanıldıkları tahmin edilmektedir³⁷. Paros mermerinden³⁸ yapılmış *abakus*lu başlıklar, Dinsmoor³⁹ tarafından, *kalathos* veya ters çana benzetilmektedir. Wesenberg⁴⁰'in tarifine göre, başlığın alt kısmında 22 *astragalden* oluşan bir halka vardır, gövde ise 22 yapraklıtan oluşan bir çembere sahip olup, çemberin etrafındaki kanal boşlukları dikkat çekmektedir. Geniş yapraklarının arasında ok gibi görünen dikensi yapraklar bulunmaktadır. Bu başlıklarda, diğer palmiye tipi başlıklardan ayıran en önemli özellik, merkezi (orta) damar sayesinde konkav bir gövde üzerinde olan çift taraflı yapraklar burada ortadan kaldırılarak iç kısmı kavisli halde tek yaprak şeklinde yapılmış olmasıdır⁴¹ (fig. 5-6).

Delphi'deki Massalia ve Klazomenai hazine binalarındaki palmiye sütun başlıklar hakkında araştırmacılar tarafından çeşitli tarihler verilmiştir.

³³ Betancourt 1977, 70; Boardman 1999, 143; Braun 1982, 55-56; Cook – Nicholls – Pyle 1998, 146 ve 155; Coulton 1976, 121; Dinsmoor 1927, 59; Hellmann 2002, 177; King 1997, 206 ve 210; Lawrence 1996, 138; Levi 1931, 451; Liljenstolpe 1999, 97; Martin 1958, 129; Robertson 1992, 101.

³⁴ Wesenberg 1971, 43.

³⁵ Dinsmoor 1927, 59.

³⁶ Serdaroğlu 1967, 39.

³⁷ Wesenberg 1971, 46.

³⁸ Pomtow 1913, 200.

³⁹ Dinsmoor 1923, 165.

⁴⁰ Wesenberg 1971, 46.

⁴¹ Coulton 1976,122; Cook – Nicholls – Pyle 1998, 199.

Tarihlendirmeler daha çok mimari dekorasyonun stil kritiklerine ve Alalia Deniz savaşına dayandırılarak yapılmıştır. Massalia başlığı için verilen tarihler şöyledir: Wesenberg⁴² yapının friz, alınlık ve çörtlen süslemelerinden yola çıkarak MÖ 525'ten sonra, Pomtow⁴³ MÖ 550 yılı, Boardman⁴⁴ MÖ 6. yüzyılın son çeyreği, Colonia⁴⁵ MÖ 6. yüzyılın sonu, Langlotz⁴⁶ yapının mimari süslemelerinden yola çıkarak MÖ 500 yılı, Gruben⁴⁷ MÖ 550 yılı, Grass⁴⁸ MÖ 540-530 yılları arası, Martin⁴⁹ MÖ 6. yüzyılın sonu-MÖ 5. yüzyılın başı, King⁵⁰ MÖ 535 yılı ve Liljenstolpe⁵¹ tarafından ise, her iki başlık için verilen tarih MÖ 6. yüzyıl olarak verilmektedir. Daux⁵², De La Coste-Messelière⁵³, Bosch - Gimpera⁵⁴, Clerc⁵⁵ ve Grass⁵⁶, Massalialıların Kartaca-Etrüsk ittifakına karşı yaptıkları Alalia Deniz Zaferinden⁵⁷ (MÖ 540-535) sonra bu olayın anısına yaklaşık MÖ 535'ten sonraki yıllarına, Dinsmoor⁵⁸ bu olayın yanı sıra stilistik kriterlere dayandırarak MÖ 535 yılına tarihlendirilmektedir. Bu tarihler arasında en akılcı görüneni Alalia Deniz Savaşıyla bağlantılı verilen tarihler görülmektedir. Çünkü hazine binasının frizinden çok az kalan parçalarda *Gigantomakhia* ve *Kentauroomakhia* tasvirlerinin yer alması⁵⁹ ve bu tasvirlerin savaşı simgelediği tahmin edilirse, bütün bunların kazanılmış bir zaferin simgesel bir göstergesi olarak düşünülmelidir.

42 Wesenberg 1971, 48.

43 Pomtow 1913, 246, 202.

44 Boardman 1959, 210.

45 Colonia 2006, 301.

46 Langlotz 1975, 48

47 Gruben 1966, 78

48 Grass 1987, 168.

49 Martin 1958, 128.

50 King 1997: 206.

51 Liljenstolpe 1999, 97.

52 Daux 1936, 478.

53 De La Coste-Messelière 1957, 330.

54 Bosch-Gimpera 1944: 56

55 Clerc 1927, 197.

56 Grass 1987, 161-181.

57 Herodotos 1.165-167; Pausanias X. 8, 6-7 ve X.18.7; Strabon VI.1.1; Thukydides, I.13.6. Yazarlar, antik kaynaklara dayandırarak yorum yapmışlardır. Bk. Bosch-Gimpera 1944, 56; Daux 1936, 478; Dinsmoor 1912, 483.

58 Dinsmoor 1912, 483; Dinsmoor 1923, 164.

59 Colonia 2006, 301; Langlotz 1975, 56; Persson 1921, 316-334.

Klazomenai Hazine binasına ait olduğu bilinen palmiye sütun başlığı ise, Massalia başlığına çok benzediğinden, birbirini kopyaladıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Aralarındaki dikkat çeken iki fark, Klazomenai başlığında yaprak sayısı 22 yerine 18 olmuştur ve muhtemelen yaprak sayılarının azlığından dolayı başlığın oranı ve *abakusu* küçük yapılmıştır⁶⁰.

Klazomenai palmiye sütun başlığı için verilen tarihler ise şöyledir: Wesenberg⁶¹ Marsilya başlığından hemen sonraya, Pomtow⁶² MÖ 550-560 yılına, Dinsmoor⁶³ MÖ 550 yılına, Langlotz⁶⁴ tarafından yapının palmet süslemeli frizlerinden yola çıkılarak MÖ 535 yılına ya da 6. yüzyılın son çeyreğine, King⁶⁵ MÖ 550 yılına, Martin⁶⁶ tarafından ise MÖ 6. yüzyılın sonu-MÖ 5. yüzyılın başına verilmektedir. Yukarıdaki her iki başlık hakkında iki katlı olduğu yönünde birtakım tartışmalarda bulunmaktadır⁶⁷. Ancak şu ana kadar bu tarz bir başlık örneği henüz ele geçemediğinden bu yorum şimdilik askıda kalmaktadır.

Phokaia palmiye sütun başlığı ise, (fig. 7-10), 1957 Athena Tapınağının⁶⁸ Doğu tarafındaki kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır⁶⁹. Tapınağın

⁶⁰ Dinsmoor 1913, 22; Pomtow 1913, 208; Wesenberg 1971, 47.

⁶¹ Wesenberg 1971, 48.

⁶² Pomtow 1913, 246

⁶³ Dinsmoor 1912, 483; Dinsmoor 1923, 165.

⁶⁴ Langlotz 1975, 69.

⁶⁵ King 1997, 207.

⁶⁶ Martin 1958, 128.

⁶⁷ Dinsmoor 1923,164-173.; Pomtow 1913, 200-249

⁶⁸ Phokaia Athena Tapınağı bulunduğu Yarımada'nın ucuna doğru ve Yarımada'nın en yüksek alanın kuzeyindeki kayalığın üstüne, antik limana ve kente hakim bir nokta üzerinde yükselmekteydi. Tapınak, Foça'nın gözenekli tüf taşından, İon sütun düzeninde, mimari terrakotalara sahip olup, 31-33 arasında değişen sayıdaki yivli sütunlarına sahiptir. Pteripteros planlı bir olduğu anlaşılan tapınak 6x10 sütunlu ve pronaosun önünde iki adet sütun bulunduğu tahmin edilmektedir. Stylobat uzunluğu 100 ayaklı (hekatompedon) bir tapınaktır. Tapınak kazısında, İon sütun başlığı parçaları, tambur parçaları, scotia torus, toechobat ile daire şekilli akroter parçaları ve üst yapıya ait inci dizisine ait bazı parçalar, daire şekline benzer akroter ve sima gibi mimari elemanların yanında, MÖ 6. yüzyıla ait olan Doğu Yunan, Orientalizan ve Attika seramik parçalarına da ulaşılmıştır. Tapınak MÖ 6. yüzyılın ilk yıllarından tüf taşından inşa edilmiş, MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise mermer kullanılarak Korinth düzeninde tekrar inşa edilmiştir. Arkaik dönemdeki tapınağa ait bazı mimari parçaların Roma Dönemine ait duvarın içinde dolgu malzemesi olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, 2005 yılındaki Athena tapınağı kazı çalışmalarında MÖ 6. yüzyılın başlarına ait ait griffon ve at protomaları bulunmuştur. Athena tapınağı için bk. Akurgal 1956, 33-40; Akurgal 1993,55-59; Özyiğit 1998, 26-27; Özyiğit 2003, 97-106; Özyiğit 2007, 343-47; Özyiğit, 2011, 390; Özyiğit 2012, 144-155.

⁶⁹ Akurgal 1956, 37; Akurgal 1960, 2; Serdaroğlu 1967, 39.

*pronaos*unda yer aldığı tahmin edilen başlık⁷⁰, Serdaroğlu⁷¹ tarafından şöyle tarif edilmektedir⁷²:

1957 yılında bulunan Palmiye başlık, 90 cm. yüksekliğindedir. Alt çapı 96 cm.dir ve üzerinde, vertikal yükselen uçlarından aşağıya doğru dökülürcesine kıvrım yapan 12 yaprak vardır. Her yaprağın arasında kendisi ile aynı kıvrımı gösteren ince bir şerit bulunmaktadır. Bu şeritlerin her birinin genişliği 1,2 cm.dir. Yapraklarda orta büyük damar set şeklindedir, yaprak setten kenarlara doğru iç bükey olup kenarlarda yine setler yapmaktadır. Yan set genişlikleri 3,5 cm., orta set genişliği 3 cm.dir. Dipten kıvrım yaptığı yere kadar (tam ölçü alınamamakla beraber) yaprak boyu 70 cm. kadardır. Başlığın alt yüzünde 7x7 ölçüsünde dört köşe zıvana deliği vardır. Üzerinde böyle bir delik izi görülmemektedir. Gözenekli Foça taşından yapılmıştır.

Yukarıdaki tarife ek olarak başlık, *kalathos*, ters çan ya da çanak şeklinde bir forma sahip olup, bu formun etrafına palmiye yaprakları sarılmış şekilde görünmektedir. *Abakusu* olmayan Phokaia başlığının, King⁷³ tarafından üstten sarkan yaprakların durumuna göre bir *abakusun* olması gerektiğini savunulurken, Ö. Özyiğit tarafından yapılan son dönem kazı çalışmaları sonucundan Athena tapınağına ait olan Ion başlıkları dahil tüm sütun başlıklarının *abakus*larının olmadıkları tespit edilmiştir⁷⁴.

Phokaia başlığın tarihlendirilmesi konusunda çeşitler görüşler ortaya atılmıştır: Akurgal, kazının ilk yıllarında, Tapınağın tarihini MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına, palmiye başlığinkini ise, MÖ 4. yüzyıl veya Hellenistik döneme veririrken⁷⁵, Yazar daha sonraki yıllardaki yayınında Athena Tapınağının tarihini MÖ 575-550 yıllarına vermiştir⁷⁶. Başlığı ilk kez

⁷⁰ Özyiğit 1998, 27.

⁷¹ Serdaroğlu 1967, 39.

⁷² Gözenekli Foça tüf taşı oldukça kırılğan bir yapıya sahip olduğundan, başlık oldukça yıpranmış durumdadır.

⁷³ King 1997, 212.

⁷⁴ Henüz yayınlanmayan bu bilgi, son dönem kazı çalışmalarını yürüten Phokaia kazı başkanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından 21.03.2014 tarihinde sözlü olarak alınmıştır. Phokaia Athena tapınağı Ion dünyasında bilinen en eski tapınak olduğu (MÖ 600-590) Ö. Özyiğit tarafından verilmiş bir bilgidir.

⁷⁵ Akurgal 1956, 36. Wesenberg, 1971, 48-49

⁷⁶ Akurgal 1993, 58-59

tanımlayan Serdaroğlu⁷⁷ stil ve tarihi ilişkiler bakımından Marsilya örneğine göre çizgilerinin ve profilinin daha sert ve keskin olması sebebiyle erken bir başlık olarak değerlendirilerek MÖ 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarih vermiştir. Wesenberg⁷⁸'te bu konuda hem Serdaroğlu ile aynı fikirde hem de Phokaia başlığını Doğu'nun en eski taş başlığı olarak değerlendirmiştir. King⁷⁹ ise eldeki bilgilerin yetersizliğine vurgu yapmakla beraber, bu başlığı Hellenistik dönemin başlarında yapıldığı tahmin edilen Belevi Mausoleum'undaki örneğe benzetmiştir. Coulton⁸⁰, Phokaia başlığının, Pergamon'da Hellenistik dönemde yapılan Athena Tapınağının stoasındaki palmiye başlığına benzetmiştir. King⁸¹ dönem açısından Coulton ile aynı görüşü paylaşmıştır.

Yukarıdaki farklı bilim adamları tarafından verilen tarihlere, Athena tapınağı hakkındaki yetersiz kazı ve verilerle ulaşılmıştır. Ancak son dönem Phokaia kazılarını yürüten ve Athena tapınağıyla ilgili önemli sonuçlara ulaşan Prof. Dr. Ömer Özyiğit'in görüşlerine dayandırılarak, Athena tapınağının MÖ 6. yüzyılın başlarında yapıldığı söylenebilir⁸². Dolayısıyla tüf taşından yapılan Tapınağın mimari bir elemanı⁸³ olması, başlığa da Tapınağın ilk yapılış tarihi olan MÖ 6. yüzyılın başlarının verilmesi daha akılcı olmalıdır⁸⁴.

Phokaia'daki palmiye sütun başlığı Arkades başlığına bire bir benzemesine rağmen, en yakın örnek olarak değerlendirilmelidir⁸⁵. Ayrıca bu başlık Delphi'deki Palmiye başlık örneklerin Phokaia başlığının birer kopyası⁸⁶

⁷⁷ Serdaroğlu 1967, 39.

⁷⁸ Wesenberg 1971, 47-49.

⁷⁹ King 1997, 112. King, Phokaia başlığının yerinin belli olmadığından söz etmektedir, ancak son dönem kazı çalışmalarıyla Phokaia kazı başkanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından bu başlığın Athena tapınağına ait olduğu sözlü olarak ifade edilmektedir.

⁸⁰ Coulton 1976, 122. Ayrıca, Hellenistik dönem palmiye yapraklı sütun başlığı diğer örnekler için bk. Coulton 1976, 121-122; Coulton 1977, 137-138; Hoepfner 1993, 111-123; King 1997: 205-225; Seddon 1987, 78-79; Ussing 1899, 70-71.

⁸¹ King 1997, 212. Belevi Mausoleum'undaki palmiye sütun başlığı hakkında bkz. Hoepfner 1993, 111-123, fig. 11.

⁸² Özyiğit, 2007, 343-346; Özyiğit 2009, 500; Özyiğit 2012, 156.

⁸³ Özyiğit 2003, 100.

⁸⁴ Athena Tapınağın II. yapılış evresi MS II. yüzyılda Korinth düzeninde ve mermerden yapılmıştır. bk. Özyiğit 2011, 391.

⁸⁵ Cook – Nicholls – Pyle 1998, 199.

⁸⁶ King 1997, 212.

gibi değerlendirilse de aralarında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Phokaia başlığı biraz daha başarılı yükselen yapraklara ve merkezi kaburganın her iki yanına yayılan bir inceliğe sahip olduğu görülmektedir⁸⁷. Görüldüğü üzere bu başlığın, Arkaik dönemdeki palmiye yapraklı sütun başlıklarıyla yakın benzerlikler içerisindedir.

Phokaia Palmiye sütun başlığının benzerliklerinden dolayı Mısır örneklerinden direkt etkilendiği yorumları daha kalıcı görülmektedir⁸⁸. Çünkü, Mısır başlıklarındaki orta damarının belirginliği aynı şekilde Phokaia örneğinde de görülmektedir⁸⁹. Ancak Mısır başlıkları daha zarif bir görünüm sergilemektedir. Bu şekil benzerliğine Arkades'te de rastlanmaktadır, ancak bu başlık tipinin oluşmasında Girit'in mi yoksa Mısır'ın mı etkili olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır⁹⁰. Girit Arkades'teki palmiye başlığındaki yaprakların orta damarının belirginliği dikkat çekmektedir⁹¹. Hellmann⁹², Phokaia palmiye başlığının, ya Phokaia'nın Naukratis'le yapılan yoğun ticari ilişkiler sonucunda gelmiş olabileceği ya da bu başlığın MÖ 7. yüzyılda Girit aracılığıyla Yunan dünyasında yeniden kendini bulmuş olabileceğini vurgulamaktadır. Levi⁹³ de benzer şekilde, bu modelin Mısır'dan Yunanistan ve Anadolu'ya geçişi, Kıbrıs ve Girit aracılığıyla yapıldığını savunmaktadır. MÖ 7. yüzyılda özellikle mimaride büyük bir sıçrama gösteren Phokaia⁹⁴, Ephesos, Kolophon, Samos ve Miletos gibi Ionia kentlerinin⁹⁵, MÖ 7. yüzyıla kadar mimaride briket, iyi işlenmemiş taş ve ahşap kullanırken, bu tarihlerde Mısır'la yaptıkları yoğun ticari ilişkiler sayesinde, Mısır'ın devasa sütunlarından, büyük taş bloklarından ve sütun başlıklarından çok etkilendikleri görülmektedir⁹⁶. Bu

⁸⁷ Cook – Nicholls – Pyle 1998, 146-147.

⁸⁸ Braun 1982, 56; Boardman 1999, 143; Coulton 1976, 122.; Cook – Nicholls – Pyle 1998, 146-147; Höbl 1984, 1; Wesenberg 1971, 48-49.

⁸⁹ Höbl 1984, 122; Liljenstolpe 1999, 97; Coulton 1976, 122

⁹⁰ Höbl 1984, 9-10

⁹¹ King 1997, 210; Pratt 1880, 357-361; Wesenberg 197, 27; Wilkinson 1850, 51.

⁹² Hellmann 2002, 178.

⁹³ Levi 1931, 452.

⁹⁴ Phokaia MÖ 7. yüzyılın ortalarından MÖ 525 yılına kadar kolonizasyon hareketleri çerçevesinde Mısır'la yoğun bir ilişki içerisine girmiştir. Phokaia'nın Mısır'daki varlığı hakkında bk. Herodotos II.152-163,178; Braun 1982, 32-56; Boardman 2006, 524-535; Cook 1946, 67-98; Cook 1982, 211-215; Graham1982, 83 vd.; Hansen 2006, 1-7; Möller 2000, 183, 204-205 ve 210-213; Reobuck 1959, 212-221.

⁹⁵ Cook – Nicholls – Pyle 1998, 198; Höble 1984, 1-3.

⁹⁶ Boardman 1999, 143; Braun 1982, 32-53.

etkileşim özellikle de palmiye sütun başlıklarında açık bir şekilde görülmektedir⁹⁷. Bu konuyla bağlantılı olarak Herodotos, Saite Hanedanlığının idari ve dini başkenti Sais'te Mısır tanrıçası Neith (Athena)⁹⁸ tapınağının kutsal alanındaki revakların varlığından övgüyle söz etmektedir⁹⁹. Dolayısıyla burada palmiye sütun başlıklarının varlığını tahmin etmek zor olmamalıdır. Zaten Sais'in bölgede ticaretle uğraşan Hellenli idarecilerin yaşadıkları bir merkez olduğu bilindiğinden¹⁰⁰, muhtemelen Phokaialı kolonistler de buradaki görkemli palmiye sütun başlıklarından etkilenmişlerdir.

Yunan mimarisindeki, Mısır etkilerinin izlerini Anadolu topraklarında ve Ege Adalarında görmek mümkündür: Ionia bölgesinde, Samos Heraion'u, Erythrai Athena tapınağı, Ephesos, Priene, Miletos Aphrodite tapınağı ve Didyma Apollon tapınağında yer yer küçük buluntularda ve mimari eserlerde bu izler görülebilmektedir¹⁰¹. Phokaia palmiye sütun başlığında da Mısır etkisi izlenebilmektedir. Özellikle Yunan dini mimarisine Mısır etkisinin direkt yansımadağı, Yunanlıların Mısır mimarisini bir filtre gibi süzgecinden geçirerek kendi tarzını oluşumunda destek olarak kullandığı görülmektedir. Bu sayede kutsal alanlarda yeni bir Ionia ekolu gerçekleştirilebilmişlerdir¹⁰².

Görünen o dur ki, Yunan dünyasında taştan yapılan palmiye sütun başlıklar içinde en eski örnek Arkades başlığıdır¹⁰³ (MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı). Ancak Arkades başlığının mimari bir öge olarak değil bir adak başlığı veya cenaze töreninde kullanılmak üzere yapıldığı görülmektedir. Phokaia başlığı ise, MÖ 6. yüzyılın başlarında inşa edilen Athena tapınağında¹⁰⁴

⁹⁷ Braun 1982, 56; Boardman 1999, 143; Höbl 1984, 1-3.

⁹⁸ Başkent Sais ayrıca, Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrıçası olarak Neith'in kutsal merkezi olarak önemli bir yer olarak görülmekteydi. Kyrene (Libya) kökenli ve Sais'te değer görmeye başlayan Neith'in özellikle savaş, zafer ve dokuma tanrıçası olarak değer gördüğü ve simgesi kalkan, ok ve dokuma tezgahı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Athena'nın Mısır'daki tanrıça Neith ile bağlantısı için bk. Herodotos, Herodot Tarihi II.59, 62, 169, 175; Deacy 2008; Lesko 1999; Schlichting 1982, 392-393 ve 355-357; Simon 2001, 516.

⁹⁹ Herodotos II.175.

¹⁰⁰ Davis 1981, 79. Ayrıca başkent Sais için bk. Mysliwiec 2001, 173-174.

¹⁰¹ Cook - Nicholls - Pyle 1998, 155; Greaves 2010, 168,180-194 ve 197.

¹⁰² Cook - Nicholls - Pyle 1998, 198; Boardman 1999, 143; Höble 1984, 1-3.

¹⁰³ Levi 1931, 186.

¹⁰⁴ Özyiğit, 2007, 343-346; Özyiğit 2009, 500; Özyiğit 2012, 156.

mimari bir eleman olarak kullanılmıştır. Bu veriler ışığında Phokaia başlığının mimaride kullanılmak üzere taştan yapılan ilk palmiye sütun başlığı olduğu söylenebilir¹⁰⁵. Arkaik döneme tarihlenen Arkades sütun başlığının, Delphi'deki (Massalia ve Klazomenai Hazine Binaları) palmiye sütun başlıklarıyla beraber irdelenmesi gerekmektedir. Orta damarı belirgin 12 yaprağa sahip olan ve abakusu olmayan başlık, görünüm itibariyle Mısır etkili olması akla daha yatkın gelmektedir. Delphi (Massalia ve Klazomenai) palmiye başlıkları, Phokaia başlığındaki yaprakların ortasındaki (merkezi) damar¹⁰⁶ dikkate alınmaması durumunda, form açısından yakın bir benzerlik içerisinde olduğu görülmektedir. Phokaia başlığı, konturları daha belirgin iken, Delphi başlıklarının doğal palmiye görünümünden uzaklaştığı görülmektedir. Her iki merkezin başlıkları, birbirinden etkilenmesiyle ilgili Wesenberg¹⁰⁷ iki görüş öne sürmüştür: Birincisi, Massalia¹⁰⁸ Phokaia'nın kolonisi olması ve Phokaialı ustalarının Delphi'deki Massalia¹⁰⁹ hazine binasında çalıştıklarının bilinmesi sebebiyle¹¹⁰, önce Phokaia'daki başlığın yapıldığı, ardından Massalia'nın Phokaia başlığını kopyaladığı ve son olarak da Delphi'deki Klazomenai'nda Massalia palmiye başlığını kopyaladığı yönünde bir görüş bulunmaktadır. İkincisi ise, Klazomenai kentinin Phokaia'ya coğrafi yakınlığından dolayı, Klazomenai'nin Phokaia başlığını örnek aldığıdır. Massalia'nın da, Klazomenai başlığını örnek aldığı yönünde bir iddia öne sürülmektedir. Her iki yoruma bakıldığında, Massalia'nın Phokaia'nın kolonisi olmasının güçlü etkisinden dolayı, birinci görüşün daha uygun olduğu düşünülebilir.

Mısır ve Girit palmiye başlıklarının oranları, yaprak sayıları ve abakusu büyüklüğü bakımından bazı küçük farklılıklar göstermesine rağmen¹¹¹ Girit, Yunanistan ve Anadolu örneklerine en yakın palmiye gibi değerlendirilse de Mısır etkili olduğu daha net anlaşılmaktadır¹¹².

¹⁰⁵ Özyiğit 2003, 100.

¹⁰⁶ Serdaroğlu, 1967, 39.

¹⁰⁷ Wesenberg 1971, 48.

¹⁰⁸ Massalia (Marsilya) MÖ 600 yıllarında Phokaialılar tarafından kurulmuştur. Bk. Morel 2006, 364-365.

¹⁰⁹ Zaten Massalia (Marsilya) Phokaia'nın en büyük kolonisidir.

¹¹⁰ Grass 1987, 167.

¹¹¹ Wesenberg 1971, 27.

¹¹² Cook – Micholls – Pyle 1998, 46-47, 199; Dinsmoor 1927, 59; Höbl 1984, 9; Wesenberg 1971, 26, 46.

Sonuç olarak, Phokaia palmiye sütun başlığının *kalathos* veya çanak şeklinde sahip formu ve bunları çevreleyen yapraklarındaki merkezi (orta) damarın belirginliğiyle Mısır etkisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Başlık, Athena tapınağının ilk yapım evresinde, *pronaos* bölümünde, muhtemelen Tanrıça Athena ile bağlantılı zaferi simgeleyen mimari bir eleman olarak kullanılmıştır. Gözenekli Foça tüf taşından yapılan başlığın *abakussuz* olduğu anlaşılmıştır. Başlığın MÖ 6. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Başlığın bu kadar erken olması sebebiyle, Yunan dünyasında mimaride kullanılan en erken taş palmiye başlık olarak değerlendirilmelidir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Antik Kaynaklar

- Diodorus Siculus Diodorus Siculus, Bibliotheca Historikhe (Library of History of Diodorus Sicily), (Çev. C. H. Oldfather), 1953, London.
- Herodotos Herodot Tarihi, (Çev. M. Ökmen), 1993, İstanbul.
- Pausanias Pausanias. Hellados Periegesos (Description of Greece), (Çev. W.H.S. Jones), 1954, London.
- Plutarkhos Plutarkhos, Bioi Paralleloi (Plutarch's Parallel Lives), (Çev. B. Perrin), 1948, London.
- Strabon Strabon, Geographica (Coğrafya) XII-XIII-XIV, (Çev. A. Pekman), 1993, İstanbul.
- Thukydidēs Peloponnessos Savaşları, (Çev. F. Akderin), 2010, İstanbul.

Modern kaynaklar

- Akurgal 1956a Akurgal, A., "Foça kazıları ve Kyme sondajları", Anadolu / Anatolia I, 33-41.
- Akurgal 1960 Akurgal, E., "Vom aolischen zum ionischen kapitell", Anadolu / Anatolia V, 1-7.
- Akurgal 1993 Akurgal, E., Ege ve İzmir, İstanbul.
- Amandry 1954 Amandry, P., "Notes de topographie et d'architecture Delphiques", BCH 78, 295-315.
- Arnold 1992 Arnold, D., Die tempel Ägyptens. Augsburg.
- Arnold 1996 Arnold, D., "Hypostyle halls of the old and middle kingdom?", (Ed. P. Manuelian), Studies in honor of William Kelly Simpson I, 39-54, Boston.
- Badawy 1966 Badawy, A., History of Egyptian architecture, California.
- Betancourt 1977 Betancourt, P. P., The aeolic style in architecture: a survey of its development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula, and Greece, 1000-500 bc. Princeton.
- Boardman 1959 Boardman, J., "Chian and early ionic architecture", AntJ 59, 171-218.
- Boardman 1999 Boardman, J., The Greeks overseas: The early colonies and trade. London.
- Boardman 2006 Boardman, J., "Egypt", (Ed. G. R. Tsetskhladze), The colonization an account of greek colonies and other settlements overseas, Mnemosyne Supp. 193 Vol. I, 524-535, Leiden.
- Bosch-Gimpera 1944 Bosch-Gimpera, P., "The Phokaians in the far west: An historical reconstruction", CQ 38, 43-59.
- Braun 1982 Braun T. F. R. G., "The Greeks in Egypt", (Ed. J. Boardman – N. G. L. Hammond), CAH Vol. III, 32-56, Cambridge.

- Clerc 1927 Clerc, M., *Massalia* tome I, Marseille.
- Colonia 2006 Colonia, R., *The Archeological Museum of Delphi*, Delphi.
- Cook 1946 Cook, R. M., "Ionia and Greece in the eighth and seventh centuries BC", *JHS* 66, 67-98.
- Cook 1982 Cook, J. M., "The Eastern Greeks", (Ed. J. Boardman and N. G. L. Hammond), *CAH* Vol. III, 196-221, Cambridge.
- Cook – Nicholls – Pyle 1998 Cook, J. M. – R. M. Nicholls – D. M. Pyle, "Old Smyrna excavations: The temples of Athena", *BSA* 30, 1-214.
- Coulton 1976 Coulton, J. J., *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford.
- Coulton 1977 Coulton, J. J., *Ancient Greek architects at work problems of structure and design*, Cornell.
- Daux 1936 Daux, G., "Notes de chronique Delphique", *BCH* 60, 447-451.
- Davis 1981 Davis, W. M., "Egypt, Samos, and the archaic style in Greek sculpture", *JEA* 67, 61-81.
- Deacy 2008 Deacy, S., *Athena*, London ve New York.
- De La Coste-Messeliere 1957 De La Coste-Messeliere, P., *Delphes*, Paris.
- Dinsmoor 1912 Dinsmoor, W. B., "Studies of Delphinian treasure-I: The identity of the treasures", *BCH* 36, 434-493.
- Dinsmoor 1913 Dinsmoor, W. B., "Studies of the Delphinian treasures- II: The four ionic treasure", *BCH* 37, 5-83.
- Dinsmoor 1923 Dinsmoor, W. B., "The aeolic capital of Delphi", *AJA* 27, 164-173.
- Dinsmoor 1927 Dinsmoor, W. B., *The architecture of ancient Greece*, New York.
- Deonna 1951 Deonna, W., "L'ex-voto de Cypsélos à Delphes : Le symbolisme du palmier et des grenouilles", *RHR* 139, 162-207.
- Evans 1921 Evans, A., *Palace of Minos at Knossos I, the Neolithic and early and middle Minoan ages*, London.
- Graham 1982 Graham, A. J., "The colonial expansion of Greece", (Ed. J. Boardman ve N. G. L. Hammond), *CAH* Cilt III, 83-162, Cambridge.
- Grass 1987 Grass, M. M., "La bataille d'Alalia et Delphes", *Dialogues d'histoire ancienne* 13, 161-181.
- Greaves 2010 Greaves, A. M., *The Land of Ionia: Society and economy in the archaic period*, Malden.
- Gruben 1966 Gruben, G., *Die tempel der Griechen*, München.
- Hansenn 2006 Hansen, M. H., "Emporion. A study of the use and meaning of the term in the archaic and classical periods", (Ed. G. R. Tsetschladze), *Greek Colonisation: An account of Greek colonies and other settlements overseas*, Vol. 1, 1-39, Leiden.

- Hellmann 2002 Hellmann, M. C., *L'architecture grecque I, les principes de la construction*, Paris.
- Hoepfner 1993 Hoepfner, W., "Zum Mausoleum von Belevi", *AA* 108, 111-123.
- Hölbl 1984 Hölbl, G., "Aegyptischer Einfluss in der griechischen Architektur", *Jahreshefte* Band, 55, 1-18.
- James 1966 James, E. O., *The tree of life*, Leiden.
- Kantizos 1999 Kantizos, N. H., *The palm tree-palmette motifs and goddess imagery in the Bronze Age*, The Faculty of Bryn Mawr College, University of South Florida, Yayınlanmamış doktora tezi.
- King 1997 King, D., "Pergamene palm capitals and other foliate fancies", *Quaderni Ticinesi* 26, 205-225.
- Langlotz 1975 Langlotz, E., *Studien zur Nordostgriechischen Kunst*, Mainz Am Rhein.
- Lawrence 1996 Lawrence, A. W., *Greek architecture*, Yale.
- Lesko 1999 Lesko, B. S., *The Great Goddesses of Egypt*, Oklahoma.
- Levi 1931 Levi, D., "Arkades", *Annuario X-XII, 1927/29*, 184-188 ve 450-452.
- Liljenstolpe 1999 Liljenstolpe, P., "The Roman blattkelch capital: typology, origin and aspects of employment", *OpRom (1997-1998)* 22-23, 91-126.
- Martin 1958 Martin, R., "Problème des origines des ordres à volutes", *Études D'Archéologie Classique I 1955-1956*, 119-131.
- Meyer 1849 Meyer, F. S., *A handbook of ornament*, Newyork.
- Miller 1997 Miller, M. C., *Athens and Persia in the fifth century bc*, Cambridge.
- Morel 2006 Morel, J. P., "The Phocaeen colonization", (Ed. Gocha R. Tsetskhladze), *The colonization an account of Greek colonies and other settlements overseas I*, 358-428, Leiden.
- Möller 2000 Möller, A., *Naukratis, trade in archaic Greece*, Oxford.
- Murray 2004 Murray, A. S., *A history of Greek sculpture*, California, 2. baskı.
- Myśliwiec 2001 Myśliwiec K., "Sais", (Ed. D. B. Redford), *The oxford encyclopedia of ancient egypt*, Vol. 3, 173-174, Oxford.
- Özyiğit 1998 Özyiğit, S., *Foça-Phokaia*, İzmir.
- Özyiğit 2003 Özyiğit, Ö., "Phokaia'da Akurgal kazıları ışığında son dönem çalışmaları", *Anadolu / Anatolia* 25, 97-107.
- Özyiğit 2007 Özyiğit, Ö., "2005 yılı Phokaia kazı çalışmaları", *KST* 28, 341-354.
- Özyiğit 2009 Özyiğit, Ö., "Phokaia Griffon Protomları Ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi", *Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu. A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, 489-504, İstanbul.

- Özyiğit 2011 Özyiğit, Ö., “2009 yılı Phokaia kazı çalışmaları”, KST 32, 385-404.
- Özyiğit 2012 Özyiğit, Ö., “Phokaia’nın atları”, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal 100 yaşında. *Anatolia / Anadolu Ek Dizi III*, 155-194.
- Palagia 1984 Palagia, O. A., “Niche for Kallimachos lamp”, *AJA* 88, 515-521.
- Persson 1921 Persson, A. W., “Les sculpture du téménos de Marmaria, à Delphes”, *BCH* 45, 316-334.
- Perrot – Chipiez 1882 Perrot, G. – C. Chipiez, *Histoire De L’art dans L’Antiquité*, Paris.
- Pomtow 1913 Pomtow, H., “Die beiden bußtempel zu Delphi”, *Clio*, 13, 200-249.
- Pratt 1880 Pratt, W. S., “The columnar architecture of the Egyptians”, *Proceedings of the American Academi of Arts and Sciens* 15, 313-365.
- Robertson 1992 Robertson, D. S., *Greek and roman architecture*, Cambridge.
- Roebuck 1951 Roebuck, C., “The organization of Naukratis”, *CP* 46, 212-221.
- Schlichting 1982 Schlichting, R., “Neith” *Lexikon Der Ägyptologie Band IV*, 392-393 ve “Sais”, 355-357, Weisbaden.
- Seddon 1987 Seddon, L. R., *The agora stoas at Assos, Aigai and Termesseos. Examples of the political Attalid architectural patronage*, Los Angeles.
- Serdaroğlu 1967 Serdaroğlu, Ü., “Foça kazılarında bulunan arkeolojik devir mimarlık eserleri”, *TTK VI*, 35-41.
- Shiloh 1979 Shiloh, Y., “The proto-aeolic capital and Israelite ashlar masonry”, *Quadem* 11, 1-95.
- Simon 2001 Simon, C., “Neith”, *The oxford encyclopedia of ancient egypt* (ed. D. B. Redford), Vol. 1, 516, Oxford.
- Tarbell 1908 Tarbell, F. B., “The palm of victory”, *CP* 3, 264-272.
- Wesenberg 1971 Wesenberg, B., *Kapitelle und basen*, Düsseldorf.
- Wilkinson 1850 Wilkinson, J. G., *A handbook for travellers in Egypt*, London.
- Wilkinson 1994 Wilkinson, A. “Symbolism and design in the ancient egyptian gardens”, *Garden History* 22, 1-17.
- Wilkinson 2003 Wilkinson, R. H., “The Complete gods and goddesses of Ancient Egypt”, Arizona.
- Ussing 1889 Ussing, J. L., “Pergamos seine geschichte und monumente”, Stuttgart.

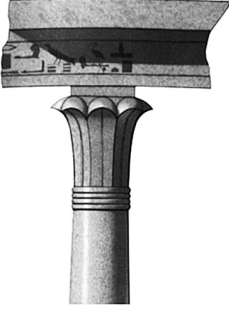

Fig. 1 Mısır Deir el Bersheh'teki Djehutyhotep'un mezarının girişindeki palmiye sütun başlığı (MÖ 1850) (Arnold 1992, 63).

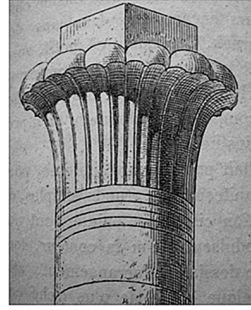

Fig. 2 Sesebi'deki Mısır palmiye sütun başlığı (MÖ 1379-1362) Perrot – Chipiez 1882, fig. 348.).

Fig. 3 Arkades'teki palmiye sütun başlığının çizimi (Levi 1931, fig. 206).

Fig. 4 Arkades'teki palmiye sütun başlığı (Liljenstolpe 1999, fig. 15).

Fig. 5 Delphi'deki Massalia hazine binasındaki palmiye sütun başlığı (inci dizili) (Dinsmoor 1923, fig. 4).

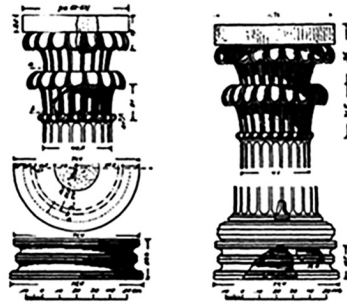

Fig. 6 Delphi'deki Massalia (sağdaki) ve Klazomenai (soldaki) hazine binalarındaki palmiye sütun başlıkları (çiftli), (Dinsmoor 1923, fig. 1).

Fig. 7 Phokaia palmye sütun başlığı
(S. Arıcı).

Fig. 8 Phokaia palmye sütun başlığı
(S. Arıcı).

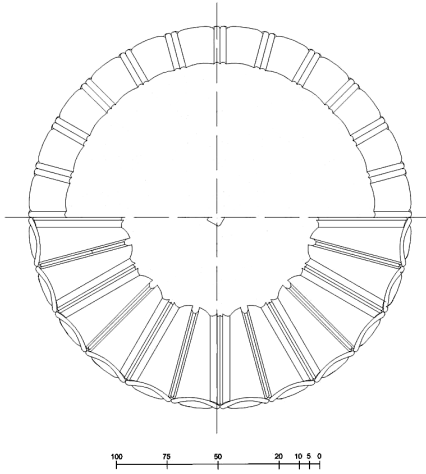

Fig. 9 Phokaia palmye sütun başlığının üstten çizimi
(Mimar Y. Pekvar).

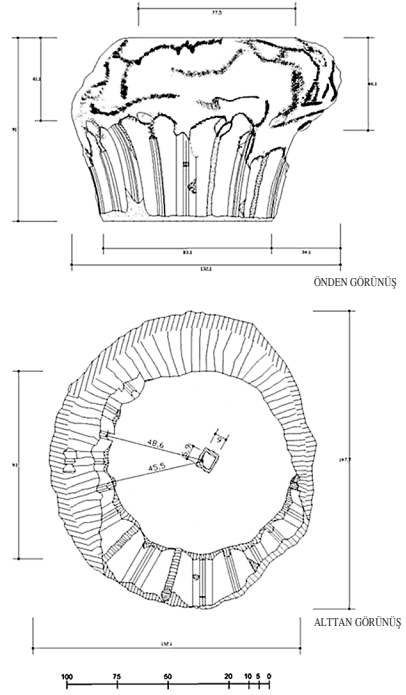

Fig. 10 Phokaia palmye sütun başlığının alttan ve yandan çizimi
(Mimar Y. Pekvar).